
Od Československé národní demokracie k Národnímú sjednocení

Jan Mařica

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#485

#485

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

Od Československé národní demokracie k Národnímú sjednocení

Jan Mařica

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#485

BRNO 2018

Recenzovali: prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (Technická univerzita v Liberci)
prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. (Masarykova univerzita)
prof. PhDr. František Hanzlík, CSc. (Univerzita obrany)

© 2018 Jan Mařica

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9092-7

ISBN 978-80-210-9093-4 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9093-2018>

Obsah

1 ÚVOD	9
1.1 Stav bádání	11
1.2 Pramenná základna	12
2 LÉTA KRYSTALIZACE STRANY 1918–1925	14
2.1 Od státoprávní demokracie k národní demokracii	14
2.2 V opozici a začátek secese – volební porážka v roce 1920	21
2.3 Pětka a vládní návrat	23
2.4 Odstředivé tendence uvnitř strany a volební rok 1925	27
2.5 Parlamentní a senátní volby 1925	33
2.6 Mladá generace národní demokracie	35
2.7 Alois Rašín	39
3 BLÍŽE KE KRAJNÍ PRAVICI 1926–1929	49
3.1 Počátky českého fašismu a národní demokracie	49
3.2 Gajdova aféra a politické pozadí krizového roku 1926	54
3.2.1 Národní demokracie v hlasité opozici (společně s fašisty)	58
3.2.2 Konsolidace poměrů uvnitř národní demokracie na podzim 1926 – nástup křídla živnostenské banky	65
3.3 Volba prezidenta republiky 1927	73
3.4 Politická emancipace fašistů na národní demokracii a komunální volby na podzim 1927	75
3.5 Spor s mládeží demokratického zítřku a konec roku 1927	84
3.6 Národnědemokratický ministr ve vládě	86
3.7 Rozpad koalice občanských stran a hledání spojení do parlamentních voleb v roce 1929	88
3.8 Politický nástup křídla živnostenské banky v národní demokracii a volby do Národního shromáždění 1929	94
4 OD VLÁDNÍ STRANY K NÁRODNÍMU SJEDNOCENÍ (1930–1935)	99
4.1 František Xaver Hodáč	99
4.2 Odstranění radikálních nacionalů z vedení strany	105
4.3 Pád generálního tajemníka Františka Hlaváčka	113
4.4 Revolva (nejen) mladých	120
4.4.1 Potlačení radikálních národních demokratů a VII. Říšský sjezd v Bratislavě	133
4.5 Členem vlády v době hospodářské krize	145

4.6	Insigniáda	153
4.7	Idea koncentrační strany	155
4.8	Založení strany Národního sjednocení	157
4.9	Aktivní nástup Národního sjednocení a obtíže sjednocovacích procesů	162
4.10	Před volbami 1935	172
4.11	Program Národního sjednocení a ostrá volební kampaň	177
4.12	Volební výsledky Národního sjednocení	185
4.13	Povolební účet Národního sjednocení	188
5 OD NÁRODNÍHO SJEDNOCENÍ K NÁRODNĚDEMOKRATICKÝM KOŘENŮM 1935–1937		
		195
5.1	Povolební tápání Národního sjednocení a volba prezidenta republiky 1935	195
5.2	Oslabený Hodáč, Stříbrný v ústraní – formování před otevřeným střetem	201
5.3	Předehra k otevřenému konfliktu – spor v Mladém Národním sjednocení	204
5.4	Spory o vylučování	211
5.5	Kramářovi důvěrníci a dopis F. X. Hodáčovi	220
5.6	Porážka ligistického směru v Národním sjednocení a Kramářova smrt	225
5.7	Valný sjezd Národního sjednocení – návrat k národně demokratickým kořenům	230
6	ZÁVĚR	235
	SUMMARY	241
	SEZNAM ZKRATEK	244
	PRAMENY A LITERATURA	245
	Prameny archivní povahy	245
	Tištěné prameny	246
	Denní tisk a periodika	247
	Literatura	247
	Elektronické zdroje	248
	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	249
	Soupis zdrojů obrazové přílohy	262
	JMENNÝ REJSTŘÍK	263

Věnováno mým prarodičům Jarmile a Josefu Petrovým z Nové Paky.

1 ÚVOD

Problematika Československé národní demokracie po delší dobu v českých dějinách, jako by byla vyřešena, nebo neexistovala. Československá národní demokracie představovala za první republiky stranu vlivnou a také schopnou přitahovat zájem okolí. Do nově vzniklého Československa vstupovala jako strana elit, která s sebou nesla dědictví a étos protirakouského odboje, který vedl k získání samostatnosti. V Revolučním národním shromáždění se nebála převzít prim. Během svého dvacetiletého života dosáhla národní demokracie paradoxně svého zenitu již v první československé vládě. Vlivem několika faktorů strana početně velmi slábla, ale mezi početní slabostí a ztrátou vlivu neplatila v tomto případě přímá úměra. I hrst národních demokratů dokázalo pronést názor, který v (nějaké podobě) znamenal každý.

Původně koncentrační projekt s sebou nutně nesl nutnou pluralitu názorů, která byla trpěna a občas brána jako klad, který potvrzuje demokratičnost. Nicméně k jednotě strany pluralita názorů rozhodně nevedla. Ta během svého života předvedla několik obrátů, které občas budily až údiv. Záleželo pouze na tom, které křídlo ve straně získalo převahu a uzmulo pozornost Karla Kramáře pro sebe.

Bezesporu se jednalo, a stále jedná, o zajímavou látku k výzkumnému bádání. Zejména, když uvážíme spojitosti s fašisty, Živnostenskou bankou, Ústředním svazem Československého průmyslu, napjatý vztah k Hradu a přítomnost mnoha politických kalkulů. Přesto byla problematika Československé národní demokracie do roku 1989 jakoby vyřešena. Mnohé naznačilo, když po druhé světové válce nebyla strana povolena, přitom se žádné kolaborační činnosti nedopustila. Její příslušníci před Mnichovem hlasitě vyzývali k podpoře republiky a odmítali jakoukoliv možnost kapitulace. Nacionální národní demokracie se nehodila

do poválečné levicové Národní fronty Čechů a Slováků z řady důvodů. Poválečný vývoj můžeme vnímat i jako období, kdy se vyrovnávaly účty s politickými rivaly z prvorepublikové éry. Nástup komunistické totality tento trend ještě více umocnil a znamenal znásobení revanše. Vykonstruované procesy po roce 1948 znamenaly těžké tresty i pro některé národní demokraty. Pokud se o národní demokracii mluvilo, tak jako o straně silně reakční, fašizující a případně až fašistické. Seriózní výzkumná práce, která by došla k jiným než předem daným závěrům, již ze samé podstaty během totality vydána být nemohla.

Polistopadový vývoj přinesl již solidní badatelské práce, které se ponejvíce zabývaly osobou Karla Kramáře. O straně samotné vznikly přehledy a práce různé kvality. Často podmíněné rozvíjejícím se archivním výzkumem a stále ještě určitou tendenčností. Poměr strany k fašismu došel k úpravě, ale stále nebyl do hloubky vysvětlen a prozkoumán. Podobně na tom bylo rozlišení a vyhodnocení klíčových vlivů uvnitř stranické politiky. Zejména tzv. průmyslovému křídlu byla občas v hodnotících závěrech přisuzována téměř ultimativní moc. Trochu zjednodušeně do něj byli také zařazeni lidé, které pojil většinou jen majetek průmyslového charakteru. Právě hlubšímu výzkumu spojitosti národní demokracie s fašismem a příklonů strany k radikální národní politice je následující práce věnována. S tím nutně souvisí i výzkum mocenských mechanismů – struktur ve straně, které měly na směr stranické politiky zásadní vliv.

Již na počátku cítím potřebu zdůraznit a čtenáře informovat, že tato publikace nemá ambici stát se vyčerpávající encyklopedií národní demokracie, která by šla až na hranici mikrovýzkumu jednotlivých regionů. Takovýmto krokem by tato práce ještě více narostla a její původní koncepce by se vytratila. Hlavní úkol práce spočívá v rozeznání vlivů a mechanismů, které měly na směřování národní demokracie určující vliv. Již od samého počátku se jednalo o stranu, která měla svoji sílu zejména v Čechách. Výsledky z ostatních zemí příliš ke chlubení nebyly. S tím šla ruku v ruce i relativní slabost jednotlivých zemských organizací vůči Praze. Právě v ní se rozhodovalo o zásadních otázkách ve straně. To pochopila i řada regionálních politiků a jednání v Praze se účastnila. Získali tak vliv na stranu, a proto jim je v práci věnován prostor.

Také bych rád na závěr dodal, že nemám žádné afiliace k jakékoliv politické straně nebo hnutí a jako liberecký historik nedávám žádné zemi, metropoli či regionu přednost.

Politické strany běžně prodělávají změnu svých názvů. Z tohoto důvodu pro lepší přehlednost a kontinuitu jsem zvolil používání zažitých označení pro jednotlivé politické strany. Samotná Československá národní demokracie byla a je častěji spíše známou jako národní demokracie. Její členové a politici o ní takto ve své době hovořili. Ze stejného důvodu nalezne čtenář v předkládané práci například agrárníky, sociální demokraty, živnostníky etc.

1.1 Stav bádání

Dosavadní odborné zpracování vymezeného tématu je relativně skromné a případně také rozporuplné. Samostatné syntetické zpracování, které by se věnovalo dvacetiletému životu národní demokracie, respektive Národního sjednocení v české historiografii, prozatím chybí. V roce 1983 vznikla práce Vladimíra Fice: *Národní sjednocení v politickém systému Československa (1930–1938): Příspěvek ke kritice českého buržoazního nacionalismu*¹. Právě celý název vystihuje její největší problematičnost. Ficova publikace vznikla v době komunistické éry a nese s sebou silnou tendenčnost, která je patrná zejména v oblasti hodnocení a závěrů. Její autor ve své publikaci postupně dokazuje dobově předpojatou premisu o Československé národní demokracii jako straně reakční a v podstatě fašistické již ze samé podstaty. Podobně působí i jeho předem přijaté závěry o roli Živnostenské banky a agrární strany, kterou ve svém výkladu poměrně přecenil.

Téma týkající se národní demokracie bylo v posledních dvaceti letech zpracovááno spíše jako součást širě zaměřených prací. Nejznámější je zřejmě *Česká politická pravice*² od Jany Čechurové. Nejpodrobněji je téma Československé národní demokracie zpracováno v syntetických souborech *Politické strany 1861–1938*³ od Zdeňka Sládka a *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*⁴ od Josefa Tomeše.

Česká historiografie se spíše věnovala produkci biografii věnovaných nejvýznamnějším politickým osobnostem. K samotnému předsedovi strany Karlu Kramáři vyšlo publikací hned několik⁵, ale věnují se především zkoumané osobnosti, kdy dění ve straně představuje téma spíše sekundární, případně okrajové. Podobné zaměření mají i publikace věnované Aloisu Rašínovi, kde ovšem není přílišná relevance k vymezené problematice⁶. Z národně demokratických

1 FIC, Vladimír. *Národní sjednocení v politickém systému Československa 1930–1938 : Příspěvek ke kritice českého buržoazního nacionalismu*. Praha: Academia, 1983.

2 ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

3 SLÁDEK, Zdeněk. Československá národní demokracie. In MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel. *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl. Brno: Doplněk, 2005, s. 593–616.

4 TOMEŠ, Josef. Nacionalismus a demokracie. In BROKLOVÁ, Eva; TOMEŠ, Josef; PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav: Archiv AV ČR, 2008, s. 130–213.

5 WINKLEROVÁ, Martina. *Karel Kramář (1860–1937)*. Praha: Argo, 2011. s. 348. LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář: první československý premiér*. Praha: Vyšehrad, 2007. 363 s. srov. *Karel Kramář (1860–1937) : život a dílo: [Praha, 31. října – 2. listopadu 2007]*. Praha: Historický ústav, 2009. 783 s. srov. KVAČEK, Robert – KRAMÁŘ, Karel. *Karel Kramář: 150 let od narození: sborník textů*. Vyd. 1. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2011. 165 s. srov. *Karel Kramář: studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*. Vyd. 1. Praha: Euroslavica: Slovanský ústav, 2003. 143 s.

6 ČECHUROVÁ, Jana. *Alois Rašín: dramatický život českého politika*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1997. 173

osobností dále existuje monografie věnovaná Jaroslavu Preissovi, která se věnuje především jeho životu⁷.

Jako podstatně více využitelné k vymezenému tématu jsou publikace, jejichž prioritní badatelský záměr netvořila národní demokracie. Zde můžeme uvést práce Libora Vykoupila věnující se Jiřímu Stříbrnému a českému fašismu⁸. Z hlediska fašistické základny tvoří slušný přehled o národní demokracii – Národním sjednocení také publikace Tomáše Pasáka⁹. O dění v národní demokracii poskytne k určitému období solidní nástin také monografie dvojice autorů Petra Hoffmana a Antonína Klimka věnovaná Radolu Gajdovi¹⁰.

1.2 Pramenná základna

Pramennou základnu předkládané práce tvoří především archivní výzkum v relevantních archivech. Jelikož se stranický archiv nedochoval, tak musel být proveden výzkum zaměřený na hlavní představitele Československé národní demokracie – Národního sjednocení. Nejdůležitější fond pro zvolené téma představuje osobní pozůstalost Františka Xavera Hodáče, která se nachází v Národním archivu. F. X. Hodáč sice nebyl generálním tajemníkem strany, ale jeho fond dobře pokrývá stranické dění v letech 1929 – 1938. Pro prioritní badatelské období (přibližně 1926–1937) této práce jsou velmi cenné fondy Předsednictva ministerské rady a Policejního prezidia deponované v Národním archivu. Další důležitý pramenný zdroj, zejména k vnějšmu dění, představuje fond Tajné deponovaný v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Z hlediska celkového stranického dění (i mimo prioritně vymezené období) představují důležitý pramen fondy pozůstalosti Františka Hlaváčka a Karla Kramáře, které jsou deponovány v Archivu Národního muzea. Hlaváčkův fond v podstatě do velké míry nahrazuje stranický archiv, protože F. Hlaváček v letech 1925–1931 zastával funkci generálního tajemníka strany. Stranický archiv dále může částečně nahradit fond Karla Kramáře, který ale s třicátými léty ztrácí na důležitosti, protože předseda strany se s přibývajícím věkem více a více ze stranického dění vytrácel.

Specifický a zároveň velmi důležitý pramen pro celou práci představují memoáry Vlastimila Klímy. Ten svým přehledem, šířkou a hloubkou nabytých zna-

s. srov. KLAUS, Václav. *Alois Rašín: český politik, právník a národohospodář*: sborník textů: výňatky z díla Aloise Rašína. Praha: Cep, 2003. 98 s.

7 KOSATÍK, Pavel. *Bankéř první republiky: život dr. Jaroslava Preisse*. Vyd. 1. Praha: Motto: Restituční investiční fond, 1996. 207 s.

8 VYKOUPILO, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*. Brno: Matices Moravská: 2003. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matices moravská, 2013.

9 PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh. 1999.

10 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995.

lostí převyšoval prvorepublikové politiky a také řadu kolegů, kteří se spolu s ním nacházeli ve straně elit, jakou představovala Československá národní demokracie. Jeho obecné, ale především interní vzpomínky na dění uvnitř strany představují neocenitelný pramen k bádání o národní demokracii – Národním sjednocení. Problematičnost pamětí Vlastimila Klímy je totožná se všemi sepsanými paměťmi politiků. Pro správné použití těchto pramenů představuje základní předpoklad nezbytná velká míra kritičnosti. Vlastimil Klíma patřil k nacionálnímu křídlu ve straně a některé jeho pohledy na Karla Kramáře a Ladislava Rašína jsou až příliš velkorysé a shovívavé. Kramáře Klíma upřímně obdivoval a L. Rašína pojímal téměř jako svého mladšího bratra, ke kterému nikdy nebyl příliš kritický. V Klímových pamětech je také patrná snaha o obhajobu Mladé generace ČsND v letech, kdy na ni měl určující vliv, což ještě platilo na začátku třicátých let. V jeho podání vynívá dění a spory Mladé generace s vedením strany ne zcela objektivně. Zejména jeho některá hodnocení vybízejí k dojmu, že mladí pod vlivem jeho skupiny Národní myšlenky všechny spory vyhráli a vedli spravedlivě. I přes tyto výhrady představují memoáry V. Klímy poměrně objektivní a dobře využitelný pramen. Fond pozůstalosti Vlastimila Klímy je deponován v Archivu Národního muzea, kde se nachází pouze část jeho rozsáhlých pamětí. Druhá část se nachází ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu.

Jako sekundární archivní prameny (dle jejich využitelnosti) můžeme označit Prezidium zemského úřadu v Národním archivu. Osobní pozůstalosti: Bohdana Bečky, Karla Domina, Františka Ježka, Antonína Hajna, Jana Kaprase, Josefa Klimenta, Vlastimila Klumpara, Josefa Matouška st. a Ladislava Rašína, které jsou deponovány v Archivu Národního muzea. Využitelné jsou také fondy T. G. Masaryka a Edvarda Beneše vztahující se k národní demokracii – Národnímu sjednocení. Ty jsou deponované v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd. Badatelsky využitelný je také fond pozůstalosti Jaroslava Preisse deponovaný v Archivu České národní banky. Fond pozůstalosti Jiřího Stříbrného, uložený ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu, představuje pramen pouze okrajový, protože není dostatečně relevantní k vymezenému výzkumnému úkolu.

Jako nezastupitelný pramen je potřeba brát v podstatě stranické periodikum *Národní listy*. To samozřejmě mělo ideologický národně demokratický charakter, ale novinami otištěné projevy a programové teze představují neocenitelný zdroj. Důležitý pramen, zejména k éře Národního sjednocení, představují brněnské *Lidové noviny*, které vlastnila rodina Stránských. Jednalo se o periodikum nepřliis nakloněné národní demokracii, ale předložené informace z dění v letech 1936–1937 nezřídka představují jediný relevantní pramen k dění uvnitř strany.

2 LÉTA KRYSTALIZACE STRANY 1918–1925

Pro pochopení celkové situace v politické straně je nezbytné, aby celá problematika byla zasazena do svého postupného vývoje a kontextu. Jádro této práce sice tvoří období mladší (1926–37), ale nelze jednoduše pominout situace a okolnosti formující stranu. Zejména ty, které se také stávaly břemeny a stigmaty Československé národní demokracie v dalších letech. Ta vstoupila do nově vzniklé republiky jako federace elit, které se spojily za účelem dosažení samostatnosti. Straně to přineslo prestiž, kterou umocňovalo i zastávání nejvyšších státních postů. Národní demokracie trochu paradoxně dosáhla svého zenitu již v prvním půl roce existence Československé republiky. Od roku 1919 již vedla její cesta pouze dolů (měřeno volebními výsledky). Národní demokraté společně se svojí stranou zažili v prvních letech republiky tu menší, tu větší příkoří. Přinejmenším o tom byli přesvědčeni. Tyto okolnosti se silně promítaly do dalšího vývoje politické strany a jejích některých členů. Ve straně samotné to často znamenalo odstředivá pnutí, která končila buď odchodem nespokojených – např. odchod moravské frakce, nebo nerozhodnými řešeními, které existenci a jednotu politické strany pouze oslabovaly.

2.1 Od státoprávní demokracie k národní demokracii

Již na začátku války v roce 1915 se zrodila myšlenka na založení jedné silné politické strany, která by představovala politickou reprezentaci českého národa. Toto nově vzniklé uskupení mělo provádět aktivistickou politiku vůči Vídni. Na zákrok odbojové Maffie byly záměry v těchto intencích opuštěny. Návrat k myšlence jednotné české koncentrační strany dovolily až změněné politické podmínky v roce 1917. Po císařské amnestii se vrátili političtí vězni domů, a díky tomu mohla být

ve větší míře obnovena neaktivistická činnost české politiky. Znovunalezená idea jednotné koncentrační strany byla oprášena, ale již jako opoziční uskupení vůči Vídni. Roku 1917 se uskutečnilo několik slučovacích porad, z nichž nejvýznamnější proběhly během srpna v Luhačovicích. Původní záměry se týkaly sloučení všech stran městských – občanských a počítalo se i s národními socialisty. Ti si ale kladli nesplnitelné podmínky, a proto ze slučovacích plánů vypadli. Vznik nového subjektu můžeme datovat k 9. únoru 1918, kdy se podařilo završit snahy o koncentraci měšťanských stran do jednoho politického uskupení. Pod názvem Česká státoprávní demokracie se sloučily tyto strany: Národní strana svobodomyšlná (mladočeši), Česká strana pokroková, moravská Lidovo-pokroková strana a většina České strany pokrokové (realisté). K nově vzniklému uskupení se záhy přidala i část Národní strany (staročeši). Předsedou se stal Karel Kramář a místopředsedy Jaroslav Budínský, Antonín Hajn, Alois Rašín a Přemysl Šámal. Cílem tohoto subjektu se stalo vybojovat a vybudovat vlastní stát. Prestiž nové strany postupně rostla se zvyšujícími se státoprávními požadavky a národními proklamacemi (Tříkrálová deklarace, dubnová národní přísaha, slavnosti Národního divadla, sjezd utiskovaných národů rakouských v Praze, etc.). Karel Kramář stanul 13. července 1918 také v čele Národního výboru. V říjnu 1918 vedl delegaci domácích politiků na setkání s představiteli zahraničního odboje do Švýcarska. *Národní listy* se staly hlavním tiskovým orgánem strany a v jejich redakci se denně scházely stranické a kulturní elity.

Po úspěšném převratu 28. října 1918 a vzniku nového samostatného státu byl Národní výbor rozšířen a transformován v Revoluční národní shromáždění. Poměr stran zachovával tzv. politický klíč. Ten se odvolával na výsledky voleb z roku 1911. Státoprávní demokracie získala 46 mandátů (třetí nejsilnější strana). Jako výraz očistění se od aktivistické politiky vstoupili do Revolučního národního shromáždění pouze čtyři poslanci, kteří patřili do mladočeského klubu: Bohuslav Franta, František Lukavský, Karel Kramář a Alois Rašín. Česká státoprávní demokracie představovala koncentraci elit z různých vědeckých a kulturních oborů. Poslanecký mandát v Revolučním národním shromáždění například vykonávali: básník Viktor Dyk, šéfredaktor *Lidových novin* Arnošt Heinrich, novinář Jan Herben, spisovatelé Alois Jirásek a Jaroslav Kvapil, básník Josef Svatopluk Machar, profesor František Mareš, profesor Bohumil Němec, šéfredaktor *Národních listů* František Sís, profesor Ladislav Syllaba. Z ekonomických a právních věd to byli: profesor Karel Engliš, finančník Jaroslav Preiss, advokát Přemysl Šámal, profesor František Weyr. Již tehdy získala strana jednu charakteristiku, která ji provázela po celé období první republiky – ač nepatřila početně k nejsilnějším, tak měla poměrně značný vliv díky svým elitám.

Tehdy populárního Karla Kramáře provázela aureola „národního mučedníka“ a bralo se jako samozřejmost, že bude i nadále zastávat nejpřednější místo v politické reprezentaci nového státu. 14. listopadu 1918 se konala první schůze

Revolučního národního shromáždění. Na Kramářovu žádost zvolilo shromáždění Tomáše Garrigue Masaryka prezidentem a první vládu nového státu. Obojí se událo formou aklamace. Ministerským předsedou se stal Karel Kramář. Exponované a poměrně nevděčné ministerstvo financí převzal druhý národní mučedník Alois Rašín. Ač původně preferoval jiné ministerstvo, tak byl na problematiku financí připraven. Už ve válečné Maffii pracoval s Jaroslavem Preissem na hospodářském plánu pro nový stát a v podstatě se na úkol převzetí Ministerstva financí připravoval. Třetím státoprávníkem ve vládě se stal předák bývalých moravských mladočechů Adolf Stránský, který převzal ministerstvo obchodu.

První úkoly měly charakter spíše administrativní, kdy bylo především nutné zajistit chod státu. Pevnější rysy programu vznikly až po příjezdu Tomáše Garrigue Masaryka do země. Vládní program přednesl 9. ledna v Revolučním národním shromáždění Karel Kramář. Pro detailní výklad první československé vlády a její problematiky není v této práci dostatečný prostor a ani by příliš nezapadal do koncepce, proto se ve výkladu omezíme na podstatné – relevantní události k národní demokracii.

Pro české země nebyl a není typický radikalismus, tím spíše politické atentáty. Na druhou stranu musíme mít na paměti fakt, že se tehdy jednalo o dobu revoluční, a tím pádem velmi radikální. Nemálo levicově zaměřených osob, inspirovaných událostmi v Rusku, toužilo po vybudování státu se socialistickým, nebo přímo bolševickým charakterem. Nově vzniklý stát neměl ani dostatek sil na to, aby mohl potlačit okrajové radikály. Mnozí z nich pod záštitou socialistických stran provozovali činnost, která podkopávala stát a můžeme ji označit jako protistátní. 8. ledna 1919 provedl mladý komunista Alois Šťastný atentát na ministerského předsedu Kramáře, kterého považoval za nebezpečného pro stát. Toho před smrtící kulkou zachránila peněženka nabitá bankovkami a přezka od šlí. Příštího dne přednesl Karel Kramář v Revolučním národním shromáždění vládní programové prohlášení a se záměrem vést delegaci československého státu odjel do Paříže na mírovou konferenci. To znamenalo, že vládu bude v jeho nepřítomnosti řídit její místopředseda Antonín Švehla, který již spravoval důležité Ministerstvo vnitra. Velmi schopný předseda agrárníků Švehla dostal do rukou vládní „otěže“ a ty již nepustil. Postupně směřoval ke koalici se socialistickými stranami, které se netrpělivě hlásily o větší podíl na moci. První československá vláda od jara 1919 skomírala a strany ji držely pouze s ohledem na mezinárodní dění v Paříži. Část národních demokratů se rozhodla nečekat na ránu z milosti a dala přednost útoku. Hlavní iniciátor Jaroslav Stránský svolal se souhlasem Aloise Rašína poslanecký klub, kde se většina vyslovila pro vystoupení z koalice a demisi ministrů.¹¹ Nepřítomný Karel Kramář rezignaci podat neměl. 28. května byla oficiálně prezidentu republiky doručena demise. Prezident Masaryk demisi ministrů Rašína

11 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II*. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 626.

a Stránského odmítl. Došlo tak k situaci, kdy ministři neodvolali svoji demisi, ale zůstali ve vládě, a strana samotná vystupovala jako opoziční. Celkově můžeme hodnotit postup národní (státoprávní) demokracie jako neúspěšný. O své nezbytné účasti ve vládě koaliční strany nepřesvědčila a rudozelené spojení nenarušila. Volební úspěch se také nedostavil.

Obecní volby konané 15. června 1919 znamenaly drtivé vítězství socialistických stran. Karel Kramář od ledna 1919 ani jednou nezasáhl přímo do řízení vlády. Nezúčastnil se prvního valného sjezdu strany a ani volební kampaně. Tehdy jménem již Československá národní demokracie získala pouhých 9,6 % hlasů. Socialisté s agrárníky dostali legitimní oprávnění k tomu, aby vládli sami. Kramářova vláda byla formálně ponechána k dovládnutí s ohledem na mírovou konferenci v Paříži. Nová vláda „rudo-zelené koalice“ nastoupila 8. července 1919. Zřejmě nejvýraznější postavou první vlády se stal ministr financí Alois Rašín, který prováděl nutné a rozsáhlé reformy. Jemu dané pravomoci ve finančních otázkách často přesahovaly jednotlivá ministerstva. Rašín si díky svému nesmlouvavému a přísnému počínání nezískal širokou oblibu veřejnosti. On i strana byli často viděni jako viníci tíživé sociální situace.

První valný sjezd strany, která byla založena již 9. února 1918, se konal až ve dnech 23. – 25. března 1919. Za rakouské vlády ho c. a k. úřady odmítaly povolit. Státoprávního požadavku se dosáhnout podařilo, a strana tak přijala nový název Československá národní demokracie. Ponechala si národní charakter s tím, že zastupuje všechny složky národa. Jako představitel Slováků se prezentoval senior tamní politiky Matuš Dula a bratislavský advokát Milan Ivanka. V té době oba patřili do jednotného Slovenského klubu, ale oba později přešli k Československé národní demokracii (ČsND). Jako zástupce legionářů vystoupil na sjezdu major ruských legií Jaromír Špaček, který doprovázel T. G. Masaryka při jeho návratu do vlasti. Špaček se později stal poslancem za ČsND, ale tehdejší jeho úsudky o tom, že legionáři jako celek budou mít kladný poměr ke straně, se nenaplnily.¹²

Sjezd řídil místopředseda strany Antonín Hajn. Karel Kramář zaslal telegram, který proklamoval ideje a politické směřování: *„Strana bude soustřeďovat ty, kdo si přejí stálý organický pokrok – pravou sociální spravedlnost bez revoluce a bez násilí – kteří chtějí u nás zachovati klid a pořádek – kteří bojují pro naši svobodu, t.j. proti veškeré pochybné interpretaci liberalismu...svobodu dobyl celý národ a demokratická republika patří celému národu, všem jeho třídám“*.¹³

Prvořadý úkol sjezdu představovalo sestavení programu. Jednotlivé komise měly připravit programové statě pro plénium a to o nich hlasovalo. Samostatná jednání se začala ukazovat složitějšími, protože spolu jednali straníci, kteří ještě

12 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Sbírka vzpomínek, sign. 9165. Klíma, Vlastimil. *Národní demokracie. Ustavující valný sjezd, program, Hrad, myšlenkové proudy, Košice 1945*. Rkp., 1980. s. 20.

13 Tamtéž, s. 21.

před třinácti měsíci zasedali v různých politických stranách. Je příznačné i pro futuro, že nejvíce námitek týkajících se nacionalismu měli bývalí Masarykovi realisté. Dosažením státní samostatnosti měl nacionalismus ztratit na aktuálnosti, ale právě tato problematika se stala jednou z třech ploch ve straně a vedla k pozdějšímu stranickému štěpení. Na sjezdu se již jako opoziční element začal profilovat vůdčí představitel Moravy Jaroslav Stránský, který již tehdy vytýkal straně poměr k Hradu.

Mezi hlavní programové teze patřil národní stát, sociální křivdy byly vyhlášeny za největší zlo, ale jejich náprava neměla být provedena diktaturou jedné třídy na úkor druhé.¹⁴ Následovalo hájení demokracie, dodržování lidských práv, rovnosti a všeobecné – rovné hlasovací právo. Pokrokovost vyjadřovala svoboda přesvědčení, slova, tisku a shromažďování. Z toho vyplýval i požadavek na rozluhu státu s církví. Náboženství mělo mít bezkonfesijní charakter. Československá národní demokracie se hlásila k pokračování slovanské politiky a základ zahraniční politiky představovalo vymezení se proti výbojnému Německu. Jazyková otázka vycházela z ideje národního státu. To znamenalo prohlášení československého jazyka za jazyk státní. K menšinové problematice se národní demokracie stavěla chladněji. Vycházela z premisy mezinárodního závazku Československa dodržovat menšinové smlouvy. Navíc proklamovala všem občanům rovná práva a jít v menšinových otázkách nad tento rámeček odmítala. V těchto postojích se odrážely zkušenosti z dob Rakouska-Uherska, ale také aktuální, často záporný, postoj německé menšiny k novému státu.

Nejživějším tématem se na sjezdu stala otázka hospodářského programu. Narážely na sebe dvě koncepce. První zastávala klasický liberalismus (anglického typu) a druhá z pera Karla Engliša prosazovala více reformní sociální model. Původní (konzervativnější) námět programu na sjezd vnesl národohospodář Jan Koloušek, který během války provedl podrobnou analýzu české ekonomiky. Po dlouhých a živých jednáních byl nakonec jednomyslně převzat do stranického programu návrh Karla Engliša. Ten se vyjádřil kriticky jak k liberalismu, tak k socialismu. Nový hospodářsko-sociální řád se neměl orientovat pouze na výrobu statků – produktivitu, ale také na spravedlivé přerozdělení.¹⁵ Šlo tedy o liberální zachování odpovědnosti jednotlivce, ale tam, kde pro to nebyly podmínky, mělo přicházet socializující přerozdělení. Do společenské (státní) správy měly být přesunuty železnice, doly a lesy. Velkostatků se týkalo vyvlastnění za přiměřenou náhradu. Velkoprůmysl měl mít formu akciových podniků. Ve vztahu k dělnictvu program prosazoval kolektivní pracovní smlouvy, aby se mohli dělníci stát rovnoprávným smluvním partnerem, který má zájem na výnosu ze společné práce.

14 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Sběrka vzpomínek, sign. 9165. Klíma, Vlastimil. *Národní demokracie. Ustavující valný sjezd, program, Hrad, myšlenkové proudy, Košice 1945*. Rkp., 1980. s. 36.

15 Tamtéž, s. 52.

Tehdejší optimistické poměry dobře vystihovalo, když tisková komise národních demokratů ve vidině velkého rozmachu strany navrhla založit laciný lidový deník *Národní noviny*. Převzetí se dočkala také *Samostatnost* Antonína Hajna a *Národní listy* byly prohlášeny za reprezentativní deník strany.¹⁶ *Národní listy* převzala již v roce 1910 od bratrů Grégrových do vlastnictví Pražská akciová tiskárna (PAT), kterou řídili Karel Kramář a Alois Rašín. PAT fungovala jako stranické vydavatelství. *Národ* založený Bohdanem Bečkou a Františkem Sísem v březnu 1917 vycházel jako týdeník.

Nelze se vyhnout otázce postavení strany v politickém spektru a její ideové charakteristice. Jednoduchá otázka to není, protože například termín liberalismus má mnoho podob a za sebou dlouhý vývoj. Československá národní demokracie bývá označována jako pravicová strana. S tím můžeme v podstatě souhlasit, protože z politických a zejména vládních stran představovala opoziční element vůči socialistům. Zjednodušeně řečeno: pravicovou byla označována, protože stála na okraji pravolevého schématu. Později vytvořené odsudky o krajně pravicové (někdy až fašistické) straně, která hájila zájmy velkokapitálu, představovaly spíše ideologické útoky ze strany levice. Toto tvrzení bylo po dalších desítkách let vlády KSČ jen utvrzováno. I Československá národní demokracie hájila v socializačním duchu doby zákony, které bychom i dnešní optikou těžko mohli spojovat s pravicovou stranou. Například výše uvedené zestátnování nebo sociálně reformní zájmy. Mluvíme-li o popřevratovém období, tak by nebylo vhodné používat pro stranu termín konzervativní. Ten by byl mnohem příhodnější pro Šrámkovu Československou stranu lidovou. I přes uvedenou terminologicko-politologickou problematiku by pro ČsND představovalo nejpřílehlejší označení za stranu liberální.

Nebudeme daleko od pravdy, když řekneme, že Československá státoprávní demokracie – Československá národní demokracie toho dostala do vínku požehnaně. Měla velmi dobré předpoklady uspět – schopné politické předáky, elity z různých oborů, ukotvený stranický aparát, symbolické národní mučedníky, prestiž a mohla se pyšnit i podstatným dílem na vybudované státní samostatnosti. Její neúspěch měl několik příčin. Nejvýznamnějším faktorem se stal stranický program a lpění na ideách, které nenacházely v nové republice odezvu, ale někdy i opodstatnění. Samostatný stát byl již získán a stráž před Němci postupně ubývala na aktuálnosti. Národní demokraté se deklarativně odmítali přimknout a zastupovat jednu zájmovou skupinu. Tvrdili a pyšnili se tím, že jsou všenárodní stranou, která nehájí zájmy vybrané třídy. Ostatní politické strany v Československu můžeme označit za zájmové. Měly svůj vymezený elektorát a o ten se staraly. Prakticky jen plynule navázaly na svoji předválečnou minulost. To ostatně udělala ČsND také, ale bohužel

16 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Sbírka vzpomínek, sign. 9165. Klíma, Vlastimil. *Národní demokracie. Ustavující valný sjezd, program, Hrad, myšlenkové proudy, Košice 1945*. Rkp., 1980. s. 22.